

Jan Wawrzyńczyk

Z notatnika leksykografa
O ryzykownym 'nigdzie'

W III tomie cenionego czasopisma „Linguistica Bidgostiana” pomieszczony został artykuł, który zawiera w tytule słówko ‘nigdzie’ (Joachimiak-Prażanowska 2006). Nie może ono nie przyciągnąć uwagi starego słownikowego szperacza.

Artykuł jest interesujący, wzbogaca dorobek bydgoskiego ośrodka badawczego polszczyzny północnokresowej (który stworzyła prof. Jolanta Medęlska – jego wytrwała animatorka, autorka fundamentalnych prac z tego zakresu).

Dokumentacja leksykograficzna zawarta w przyczynku J. Joachimiak-Prażanowskiej skłania do pewnych refleksji metodologicznych. Ujmę rzecz w dwu punktach.

1) Leksykograficzny (dystrybucyjny) parametr ‘LOKALIZACJA: nigdzie’ jest bardzo istotny, jest, by tak rzec, dotkliwie jednoznaczny, zatem powinien być stosowany w sposób odpowiedzialny, z zachowaniem maksimum ostrożności, po sprawdzeniu jak największej liczby właściwych źródeł. Źródłoznawstwo lingwistyczne w odniesieniu do słownictwa nowopolskiego (w klasyfikacji Klemensiewiczowskiej) jest niewystarczająco rozwinięte, ma liczne braki, które de facto nakazują niestosowanie określenia ‘nigdzie’.

Analizowany tekst J. Joachimiak-Prażanowskiej świadczy o konieczności stałego śledzenia przez leksykografów rozwoju wiedzy źródłoznawczo-lingwistycznej, która zwłaszcza w ostatnich kilkunastu latach się jednak powiększyła. Słowniki definicyjne, od „Lindego” do „Dubisza” – zwyczajowo wykorzystywane przez badaczki i badaczy leksyki polskiej, także leksyki kresowej – nie są dokumentacyjnie w pełni wiarygodne. Wskazuję na to od dłuższego czasu (Wawrzyńczyk 1992: 1999); ostatnio przytaczam jeszcze ważniejsze zastrzeżenia merytoryczne, zmuszające do

traktowania dokumentacji tych słowników jedynie jako pomocniczej, a nie głównej, ze względu na znaczący udział przypadku w budowaniu ich siatki haseł (Wawrzyńczyk 2009: 2010). Niezbędne jest zatem odważne sięganie do słowników oraz innych źródeł dotychczas pomijanych, dokładne śledzenie zmian przy ich reedycji. Dokumentacji nowej, do której trzeba dopiero dotrzeć, jest bardzo dużo. Niemal zupełnie nie zwraca się uwagi na słowniki ortograficzne, stosunkowo rzadko przegląda się słowniki wyrazów obcych, mimo że rejestrują one dane leksykalne nie mniej obficie niż słowniki podstawowe, mimo że ich dokumentacja jest równie wartościowa, i pod względem kwantytatywnym, i pod względem datacyjnym.

2) Każdy badacz tworzący taką czy inną listę wyrazów (lub szerzej: jednostek leksykalnych) „nigdzie – z precyzyjnie wskazanymi wyjątkami – nienotowanych” powinien sobie zdawać sprawę, że jest możliwa weryfikacja jego listy, weryfikacja wstępna, przed sięgnięciem do samych źródeł. Doświadczony krytyk leksykografii chronologizacyjnej (por. Wierchoń 2008) jest w stanie sformułować hipotezy datacyjne i lokalizacyjne, geograficzne, podważające twierdzenia danego badacza, które to hipotezy potwierdzi później, solidna kwerenda źródłowa.

A oto szczegółowe komentarze polemiczne nt. jednostek leksykalnych występujących zdaniem J. Joachimiak-Prażanowskiej jedynie w „Kurierze Wileńskim”, gazecie wydawanej w latach 1924-1939 (Joachimiak-Prażanowska 2006: 100-103).

Bałałajkowy: należy do tej kategorii derywatów, których struktura (bardzo przecież typowa) pozwala przypuszczać, że nie może on być, geograficznie, wyłącznie wileński. Podstawa *bałałajk(a)* jest nazwą desygnatu docierającą także do innych regionów Polski, stąd wysoce prawdopodobny staje się pochodny od niej przymiotnik. Nie został wprowadzony do notowania w przedwojennych słownikach języka polskiego, ale przecież dane słowników to jedynie część danych języka (ten istnieje w tekstach, także tych, których autorzy słowników nie ekscerpowali). Np. w gazecie „Ziemia Radomska”, jej nrze 179 rocznika IV (1931) na s. 3, wydrukowano notkę informacyjną pt. *Zespół bałałajkowy Dubrowina*; w „Orędowniku Powiatu Szubińskiego” (wydawany w Szubinie) ukazała się w jego nrze 34 rocznika 15 (1934) na s. 168*, notka informacyjna, w której użyto wyrażenia *orkiestra bałałajkowa*.

* Za znalezienie obu wystąpień i lokalizacji dziękuję prof. Piotrowi Wierchoniowi z Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu; lingwista ten jest moim zdaniem najwybitniejszym znawcą zasobów (leksyki) polskich bibliotek cyfrowych.

Bilet wejścia: nie jest to ciekawostka-osobliwość wyłącznie polszczyzny łamów „Kuriera Wileńskiego”. Ów analityzm był dość trwałym elementem zasobu onomazjologicznego polszczyzny ogólnej, ponadregionalnej międzywojnia, nieprzypadkiem przecież został wykorzystany w *Słowniku warszawskim* (Karłowicz, Kryński, Niedźwiedzki (red.) 1900-1927) w definicji hasła **tykiet**, czyli należy do metasłownictwa *Słownika warszawskiego* (por. Wawrzyńczyk 2009: 21). Jednocześnie związek wyrazowy *bilet wejścia* odnotowany został przecież w tymże słowniku – w artykule **wejście** jako jednostka leksykalna (zatem czytamy uważniej słowniki źródłowe...).

Egzotyzm: nie powinien się znajdować na weryfikowanej tu liście, ponieważ słownik pod red. W. Doroszewskiego (Doroszewski (red.) 1958-1969) – kryterialny dla Badaczki (Joachimiak-Prażanowska 2006: 100) – odnotowuje użycie tego wyrazu także w znaczeniu ‘egzotyka’; użycie to zachowują jako aktualne również współczesne słowniki (por. Bańko (red.) 2005).

Fotoskład: typologicznie, jako złożenie, w żadnym wypadku nie może być tworem lokalnym, leksykalnym unikatem wileńskim. Pisał o nim Zenon Klemensiewicz w (krakowskim, jak wiadomo) „Języku Polskim” w roczniku 22 (1937), w z. 1 na s. 25, pisał aprobująco, jako nowotworze, bez jakiegokolwiek związku z kresowością.

Mączka mleczna: znana była i w Warszawie, o czym świadczy wychodzący tam „Tygodnik Handlowy” (por. wzmiankę o tym produkcie w nrze 15-16 rocznika 7 (1925) na s. 14).

Pyjama: tę formę notują nieuwzględnione przez Badaczkę główne słowniki wyrazów obcych z dwudziestolecia międzywojennego; por. Arct 1935, Lam (red.) 1939. Była zatem używana poza Wilnem, w Warszawie i zapewne poza nią. Utrzymywała się też (zamiast *pizama*) po wojnie; por. Rysiewicz (red.) 1964.

Cała lista J. Joachimiak-Prażanowskiej zawiera 28 jednostek, do rozpatrzenia wybrałem z niej tylko 6 (jest to jednak ponad 21%), jako przykłady. Źródłoznawstwo leksykograficzne jest ważną dyscypliną.

Bibliografia

- Arct M., 1935: *Słownik wyrazów obcych. 33 000 wyrazów, wyrażeń i przysłów cudzoziemskich*, wyd. 13, Warszawa.
- Bańko M. (red.), 2005: *Wielki słownik wyrazów obcych PWN*, Warszawa.
- Doroszewski W. (red.), 1958-1969: *Słownik języka polskiego*, t. 1-11, Warszawa.

- Joachimiak-Prażanowska J., 2006: *Leksyka osobliwa, nigdzie – poza „Kurierem Wileńskim” – nienotowana*, „Linguistica Bidgostiana”, t. III, s. 98-105.
- Karłowicz J., Kryński A.A., Niedźwiedzki W. (red.), 1900-1927: *Słownik języka polskiego*, t. 1-8, Warszawa.
- Lam S. (red.), 1939: *Trzaski, Everta i Michalskiego Encyklopedyczny słownik wyrazów obcych*, Warszawa.
- Rysiewicz Z. (red.), 1964: *Słownik wyrazów obcych*, wyd. 9, Warszawa.
- Wawrzyńczyk J., 1992: *Chronologizacja słownictwa nowopolskiego. W poszukiwaniu źródeł dokumentacyjnych neologizmów powojennych*, Toruń.
- Wawrzyńczyk J., 1999: *Nowe słownictwo polskie. Fikcje i fakty*, Warszawa.
- Wawrzyńczyk J., 2009: *Autosuplement do Słownika warszawskiego*, Poznań.
- Wawrzyńczyk J., 2010: *Inny „Doroszewski”*, Łask.
- Wierchoń P., 2008: *Fotodokumentacja, chronologizacja, emendacja. Teoria i praktyka weryfikacji materiału leksykalnego w badaniach lingwistycznych*, Poznań.

From the notebook of the lexicographer. About risky ‘nigdzie’ (‘nowhere’)

Summary

The paper presents few critical comments on Joanna Joachimiak-Prażanowska’s *Leksyka osobliwa, nigdzie – poza „Kurierem Wileńskim” – nienotowana*, published in vol. III (2006) of “Linguistica Bidgostiana”. Some methodological suggestions concerning exploration of lexicographical sources were formulated.

Jan Wawrzyńczyk, prof. dr hab. (em. profesor Uniwersytetu Warszawskiego), zajmuje się semantyką, leksykologią i leksykografią, głównie polską i rosyjską, oraz translatoryką. Opracowuje 10-tomowy unikatowy *Słownik bibliograficzny języka polskiego* (dotychczas ukazało się 6 tomów), twórca polskiej witryny internetowej poświęconej słownictwu (www.leksykapolska.pl).